

707.c.90.29

THE
CHRISTIAN TOPOGRAPHY
OF COSMAS INDICOPLEUSTES

EDITED
WITH GEOGRAPHICAL NOTES

BY

E. O. WINSTEDT,
LATE SENIOR DEMY OF MAGDALEN COLLEGE, OXFORD

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS
London: FETTER LANE, E.C.
C. F. CLAY, MANAGER

Edinburgh: 100, PRINCES STREET
Berlin: A. ASHER AND CO.
Leipzig: F. A. BROCKHAUS
New York: G. P. PUTNAM'S SONS
Bombay and Calcutta: MACMILIAN AND CO., LTD.

Cambridge:
at the University Press
1909

All Rights reserved

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'.

Κατωγραφὴ περὶ ζώων Ἰνδικῶν καὶ περὶ δένδρων Ἰνδικῶν
καὶ περὶ τῆς Ταπροβάνης νήσου.

ΡΙΝΟΚΕΡΩΣ.

5 Τούτο τὸ ζῶον καλεῖται Ῥινόκερος, διὰ τὸ ἐν τοῖς μυκτῆρσι
τὰ κέρατα ἔχειν· ὅτε δὲ περιπατεῖ, σαλεύονται τὰ κέρατα· ὅτε δὲ
ὄρᾳ μετὰ θυμοῦ, ἀποτείνει αὐτὰ, καὶ ἀσάλευτα εὐρίσκονται, ὥστε
καὶ δένδρα δύνασθαι ἐκριζοῦν, ἐν αὐτοῖς μάλιστα τὸ ἔμπροσθεν.
10 τὸν δὲ ὀφθαλμούς κάτω περὶ τὰς γνάθους ἔχει. φοβερῶτατον
δέ ἐστι πάνυ μάλιστα καὶ τῷ ἐλέφαντι πῶς ἀντικείμενον. οἱ πόδες
δέ καὶ τὸ δέρμα παραπλήσιά εἰσιν τῷ ἐλέφαντι. ἔχει δὲ καὶ τὸ
πάχος τοῦ δέρματος αὐτοῦ ξηραίνόμενον, δακτύλους τέσσαρας, καὶ
ἐξ αὐτοῦ ἐνιοὶ βάλλουσιν ἀντὶ σιδήρου εἰς τὰ ἄροτρα, καὶ ἄρο-
15 τριούσι τὴν γῆν. καλοῦσι δὲ αὐτὸ οἱ Αἰθίοπες τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ,
'Αρουή' Ἀρισι, δασύνοντες τὸ δεύτερον ἄλφα, καὶ οὕτω προστιθέντες
τὸ ρισί, ἵνα διὰ τοῦ μὲν Ἄρουή θηρίον, διὰ τοῦ δὲ Ἄρισι, ἄροτριούν
ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ περὶ τοὺς ῥώθωνας, ἅμα δὲ καὶ τοῦ δέρματος,
τὴν ἐπωνομίαν αὐτῷ τεθεικότες. τεθέαμαι δὲ καὶ ζῶντα ἐν τῇ
Αἰθιοπία ἀπὸ μακρὰν ἰστάμενος, καὶ νεκρὸν ἐκδαρὲν καὶ καταγ-
20 γισθὲν ἄχυρα καὶ ἰστάμενον ἐν οἴκῳ βασιλικῷ, ὅθεν ἀκριβῶς
κατέγραψα.

ΤΑΥΡΕΛΑΦΟΣ.

Τούτο τὸ ζῶον Ταυρέλαφος καὶ ἐν τῇ Ἰνδία καὶ ἐν τῇ Αἰθιοπία
εὐρίσκεται. ἀλλὰ τὰ μὲν τῆς Ἰνδίας ἡμέρᾳ εἰσι, καὶ ἐν αὐτοῖς
25 ποιοῦσιν ἐν δισακκίους βασταγὰς πεπέρεως καὶ ἐτέρων φορτίων,
καὶ γάλα ἀμέλγουσιν ἐξ αὐτῶν καὶ βούτυρον. ἅμα δὲ καὶ τὸ κρέας
ἐσθίωμεν, οἱ μὲν Χριστιανοὶ σφάζοντες, οἱ δὲ Ἕλληνες κοτραφί-
ζοντες· τὰ δὲ τῆς Αἰθιοπίας ἄγρια εἰσι καὶ ἀνήμερα.

1. ΛΟΓΟΣ ΙΑ' om. L. 2. καὶ π. δ. Ἰνδικῶν om. m. 4. περὶ τοῦ
ῤινοκερῶς P, περὶ ῤινοκερου Z. 5. Ῥινόκερος P. 7. θυμοῦ, ἀσάλευτα εὐρ.
ἀποτευνόμενα P. 8. τὰ ἐν m. ἐν αὐτοῖς ἐκριζοῦν P. μάλιστα—ἔμπροσθεν om. P.
9. φοβερῶτατον—ἀντικείμενον om. P. 11. ἐστι Pm. καὶ om. P. 12. ξηραι-
νόμενον om. P. 13. ἐνιοὶ om. P. ἀντὶ σιδήρου om. P. καὶ—γῆν om. P.
13. ἄροτριῶσι L²m. 14. τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ om. P. 15. Ἄρουή Salt, ἄρου ἢ I,m,
ἀρουί P. 16. ἵνα om. P¹, ἵνα ἢ P². ἀρουί P, Ἄρου, ἢ τὸ Lm. διὰ τοῦ ἀρουσί P.
ὀμ. P. Lm. ἀροτριῶν L²m. 17. διὰ τὸ σχῆμα τὸ P. 19. ἀπὸ—καὶ 1^ο
om. P. κατεγγισθὲν L¹S. 22. περὶ τοῦ ταυρελέφαντος P. 23. ζῶον]+ὁ Z.
ταυρέλεφας PZ. καὶ om. P. τῇ 1^ο et 2^ο om. PZ. 25. πιπέρεως L¹P. 27. κρο-
ταφίζοντες m. 28. δέ] γὰρ P.

ΚΑΜΗΛΟΠΑΡΔΑΛΙΣ.

Ἡ δὲ Καμηλοπάρδαλις ἐν τῇ Αἰθιοπία μόνη εὐρίσκεται, καὶ
αὐταὶ πάλιν ἀνήμεραι καὶ ἄγρια εἰσιν. ἐν δὲ τῷ παλατίῳ εἰς
λόγον τοῦ βασιλέως ἡμεροῦσι ἀπὸ μικρόθεν μίαν, ἢ δύο, πρὸς θεῶν
αὐτοῦ. ὅτε δὲ παραβάλλουσιν αὐτῇ πιεῖν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως 5
εἰς λεκάνην ἢ γάλα ἢ ὕδωρ, εἰ μὴ ἀπλώσει τοὺς ἔμπροσθεν δύο
πόδας, οὐ δύναται φθάσαι καὶ πιεῖν εἰς τὴν γῆν, διὰ τὸ καὶ τοὺς
πόδας καὶ τὸ στήθος καὶ τὸν τράχηλον ὑψηλὰ ὑπάρχειν· ἀναλόγως
οὖν διασχίζουσα τοὺς ἔμπροσθεν πόδας τότε δύναται πιεῖν. καὶ
ταῦτα ὡς οἶδαμεν διεγράψαμεν.

ἌΓΡΙΟΒΟΥΣ.

Ἄγριοβους ἐστὶ μέγας, τῆς Ἰνδικῆς τοῦτο ζῶον, ἐξ οὗ ἐστὶν ἡ
λεγομένη τοῦφα, ἢ κοσμοῦσι τοὺς ἵππους καὶ τὰ βάνδα οἱ ἄρχοντες
εἰς τοὺς κάμπους. φασὶ δὲ περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐὰν ἀντιλάβηται δένδρον
τῆς οὐράς, οὐκέτι κλίνεται, ἀλλ' ἴσταται ἀηδῶς ἔχων ἑᾶσαι μίαν 15
τρίχα ἐξ αὐτῆς· λοιπὸν ἔρχονται οἱ ἐγχώριοι, καὶ κόπτουσιν τὴν
οὐρὰν, καὶ τότε φεύγει τὸ πᾶν τῆς οὐράς ἀπολέσας. αὕτη ἡ φύσις
τῷ ζῳῷ.

ΚΑΣΤΟΥΡΙ.

Τὸ δὲ μικρὸν ζῶον ἐστὶν ὁ μύσχος· καλοῦσι δὲ αὐτὸ τῇ ἰδίᾳ 20
B διαλέκτῳ οἱ ἐγχώριοι Καστούρι· διώκοντες δὲ αὐτὸ τοξεύουσι, καὶ
τὸ συναγόμενον αἷμα περὶ τὸν ὀμφαλὸν δεσμεύοντες ἀποκόπτουσιν.
τοῦτο γάρ ἐστὶν τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ εὐώδες, τουτέστιν, ὁ παρ' ἡμῶν
λεγόμενος μύσχος· τὸ δὲ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα ἕξω ῥίπτουσιν.

ΜΟΝΟΚΕΡΩΣ.

Τούτο τὸ ζῶον καλεῖται μονόκερος, οὐκ ἐθεασάμην δὲ αὐτὸ·
στήλας δὲ αὐτοῦ χαλκᾶς ἀνατιθεμένας ἐν τῇ Αἰθιοπία ἐν οἴκῳ

1. καμηλοπάρδαλις L, καμηλοπάρδαλις S. 2. ἡ δὲ—εὐρίσκεται] τοῦτο δὲ
(δὲ om. Z) τὸ ζῶον ἐν Αἰθιοπία εὐρίσκεται PZ. καμηλοπάρδαλις LS. καὶ αὐταί—
ἔτε] ἔστι καὶ τοῦτο ἀνήμερον καὶ ἄγριον. ὅταν P. 5. παραβάλλωσιν αὐτὸ P.
6. λεκάνην μεγάλην P. δύο om. P. 7. εἰς τὴν γῆν om. P. καὶ 2^ο om. P.
8. ὑψηλὴ m. 11, 12. ὁ ἀγριοβους Z. ἐστὶ—ζῶον] ἐστὶν ἐν τῇ τῶν Ἰνδῶν χωρᾷ Z,
ἐστὶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ χωρᾷ P. 14. δὲ om. P. 15. τῇ οὐρᾷ P. ἀηδῶς L. ἀηδῶς—
αὐτῆς om. P. 16. τρίχα|| ἐξ L. 18. τοῦ ζῳῳ PZ. 19. ΚΑΣΤΟΥΡΙ P,
om. LS, ΜΟΣΧΟΣ m. 20. ὁ om. P. τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ om. P. 22. κόπτουσι·
καὶ ἐστὶ τοῦτο εὐώδες πᾶν, ὁ P. 26. οὐκ—αὐτὸ om. P. 27. στήλας αὐτοῦ ἐν
Αἰθ. ἐν οἴκῳ βασ. τέσσαρας ἐώρακα P.

τετραπύργω βασιλικῷ τέσσαρας ἐώρακα, διὸ καὶ οὕτως κατέγραψα. φασὶ δὲ περὶ αὐτοῦ, ὅτι φοβερὸν ἐστὶν καὶ ἀκαταμάχητον ἐν τῷ κέρατι ἔχον τὴν ὄλην ἰσχύν. καὶ ἡνίκα δόξῃ παρὰ πολλῶν διώκεσθαι, καὶ καταληφθῆ, εἰς κρημνὸν ἐβάλλεται καὶ ρίπτει ἑαυτὸν 5 ἐκ τοῦ ὕψους, καὶ κατερχόμενον ἀντιστρέφεται, καὶ τὸ κέρας C δέχεται τὴν ὄλην ὀρμὴν, καὶ ἀβλαβὲς διαμένει. τοιαῦτα δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή διηγεῖται περὶ αὐτοῦ λέγουσα, Σῶσόν με ἐκ στόματος λεόντων, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκεράτων τὴν ταπεινώσιν μου· καὶ πάλιν, Καὶ ὁ ἡγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκεράτων· καὶ πάλιν ἐν ταῖς εὐλογίαις τοῦ 10 Βαλαὰμ αἰς εὐλόγησεν τὸν Ἰσραὴλ, φησὶν ἐκ δευτέρου, Οὕτως ὁ Θεὸς ὠδήγησεν αὐτὸν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς δόξαν μονοκέρωτος, αὐτῷ διὰ πάντων ἰσχύν καὶ πεποιθήσιν καὶ δόξαν μαρτυροῦσα τῷ ζῳῷ.

ΧΟΙΡΕΛΑΦΟΣ.

Τὸν δὲ χοιρέλαφον καὶ εἶδον καὶ ἔφαγον·

15

ἼΠΠΟΠΟΤΑΜΟΣ.

Τὸν δὲ ἵπποπόταμον οὐκ εἶδον μὲν, ἔσχον δὲ ὀδόντας ἐξ αὐτοῦ μεγάλους ὡς ἀπὸ λιτρῶν ὑγ' οὐδὲ καὶ πέπραχα ἐνταῦθα. πολλοὺς δὲ εἶδον καὶ ἐν τῇ Αἰθιοπία καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. D

ΠΕΡΙ ΠΙΠΕΡΑΙΑΣ.

20 Τοῦτο τὸ δένδρον ἐστὶν τὸ τοῦ πιπέρεως· ἕκαστον δὲ δένδρον ἐτέρῳ ὑψηλῷ ἀκάρπῳ δένδρῳ ἀνακλᾶται· διὰ τὸ λεπτὸν εἶναι πάνυ καὶ ἀσθενές, ὥσπερ καὶ τὰ κλήματα τῆς ἀμπέλου λεπτά. ἕκαστος δὲ βότρυς δίφυλλον ἔχει σκέπον, χλωρὸν δὲ πάνυ ἐστίν, ὥσπερ ἡ χροὰ τοῦ πηγάνου.

1. τέσσαρας om. m. οὕτως om. P. 2. δὲ om. P. φοβερὸν—ἀκαταμάχητον om. P. 3. ἔχει P. ἰσχύν αὐτὸν καὶ ἐὰν διώκηται εἰς κρημνὸν P. δόξει LS. 5. καὶ κατ. ἀντιστρέφεται om. P. 6. τοιαῦτα—λέγουσα] λέγει δὲ ἡ θεία γραφή I. θεία om. Lm. 8. λέοντος καὶ τὰ ἐξῆς· δόξαν καὶ πεποιθήσιν διὰ πάντων μαρτυροῦσα τὸ ζῶον P. 13. ΧΟΙΡΕΛΑΦΟΣ] χοιρελέφας P, ΧΟΙΡΕΛΑΦΟΣ ΚΑΙ ἼΠΠΟΠΟΤΑΜΟΣ m. 14. τὸν δὲ] τοῦτο τὸ ζῶον τὸν P. χοιρελέφαντα L¹SP. 15. ἼΠΠΟΠΟΤΑΜΟΣ om. LSm, περὶ ἵπποποτάμου P. 16. τὸν δὲ om. P. ἔχον m. ἐξ om. P. 17. μεγάλους om. P. 18. πέπρακα LS. 18. ἐν 1^ο et 2^ο om. P. 19. ΠΕΡΙ ΠΙΠΕΡΑΙΑΣ PZ, om. LS, ΠΙΠΕΡΙ m. 20. τοῦτο—ἐτέρῳ] ἕκαστον δένδρον τὸ τοῦ πιπέρεως (πιπέραιος Z) ἐτέρῳ PZ. πεπέρεως L²m. 22. λεπτά om. P. 23. ἕκαστον δὲ βότρυν SL¹. σκέπην P. 24. χροὰ S¹P.

7. Ps. xxii. 21.

8. Ps. xxix. 6.

10. Num. xxiii. 22.

ΠΕΡΙ ΙΝΔΙΚΩΝ ΚΑΡΤΩΝ.

Τὸ δὲ ἄλλο τῶν ναργελλίων ἐστὶν τῶν λεγομένων, τουτέστι τῶν μεγάλων καρῶν τῶν Ἰνδικῶν. παραλλάττει δὲ τοῦ φοίνικος 445 A οὐδὲν, πλὴν ὅτι τελειότερόν ἐστιν καὶ ἐν ὕψει καὶ ἐν πάχει καὶ ἐν τοῖς βαιοῖς. οὐ βάλλει δὲ καρπὸν, εἰ μὴ δύο ἢ τρία σπάθια 5 ἀπὸ τριῶν ναργελλίων. ἐστὶν δὲ ἡ γεῦσις γλυκεῖα πάνυ καὶ ἡδέια, ὡς τὰ κάρνα τὰ χλωρά. ἐξ ἀρχῆς μὲν τοῦ ὕδατος γέμει γλυκέος πάνυ, ὅθεν καὶ ἐξ αὐτῶν πίνουσιν οἱ Ἰνδοὶ ἀντὶ οἴνου. λέγεται δὲ τὸ πινόμενον Ῥογχοσούρα ἡδὺ πάνυ. τρυγώμενον δὲ καὶ παρα- μένου αὐτὸ τὸ ναργελλίον πηγνυται τὸ ὕδωρ αὐτοῦ, κατὰ πρόσβασιν 10 τὸ ἐπὶ τὸ ὄστρακον αὐτοῦ, καὶ μένει τὸ ὕδωρ εἰς τὸ μέσον ἀπηκτου, μέχρις ὅτου καὶ αὐτὸ ἐκλίπη. ἐὰν δὲ καὶ πλέον παραμείνῃ ταγγίξει ὁ καρπὸς αὐτοῦ ὁ πεπηγὼς, καὶ οὐ δύναται ἔτι βρωθῆναι.

ΦΩΚΗ, ΔΕΛΦΙΣ, ΧΕΛΩΝΗ.

B Φώκην τὴν λεγομένην καὶ τὸν δελφίνα καὶ χελώνην ἦν ἐσθίομεν 15 κατὰ θάλατταν, εἰ τύχοι πιασθῆναι. τὸν μὲν δελφίνα καὶ τὴν χελώνην σφάζοντες ἐσθίομεν, τὴν δὲ φώκην οὐ σφάζοντες, ἀλλὰ κοτραφίζοντες, ὡς ἐπὶ τῶν ἰχθύων τῶν μεγάλων. καὶ τὸ μὲν κρέας τῆς χελώνης, ὡς προβάτου, ἐστὶ μελαμφόν· τὸ δὲ τοῦ δελφίνου, ὡς χοίρου, μελαμφὸν δὲ καὶ βρομῶδες· τὸ δὲ τῆς 20 φώκης, ὡς χοίρου, λευκόν, καὶ ἄβρομον.

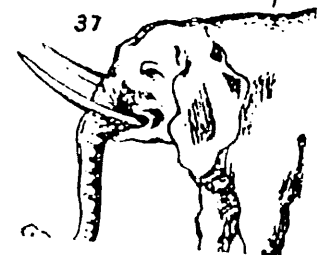
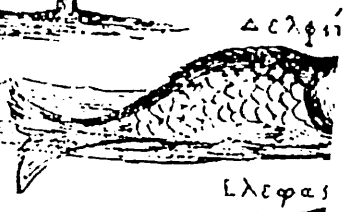
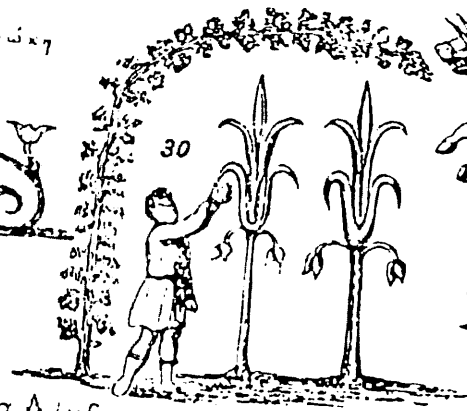
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΑΠΡΟΒΑΝΗΣ ΝΗΣΟΥ.

Αὕτη ἐστὶν ἡ νῆσος ἡ μεγάλη ἐν τῷ ὠκεανῷ. ἐν τῷ Ἰνδικῷ πελάγει κειμένη, παρὰ μὲν Ἰνδοῖς καλουμένη Σιελεδίβα, παρὰ δὲ 25 Ἑλλησι, Ταπροβάνη, ἐν ἣ εὐρίσκεται ὁ λίθος ὁ ὑάκινθος· περαιτέρω C δὲ κεῖται τῆς χώρας τοῦ πεπέρεως. πέριξ δὲ αὐτῆς εἰσὶν νῆσοι μικραὶ πολλαὶ πάνυ, πᾶσαι δὲ γλυκὺ ὕδωρ ἔχουσαι, καὶ ναργέλλια. ἀσσοβαθαὶ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον πᾶσαι εἰσιν. ἔχει δὲ ἡ νῆσος ἡ μεγάλη, καθὼς φασιν οἱ ἐγχώριοι, γαῦδια τριακόσια εἰς τε μῆκος

1. ΠΕΡΙ I. ΚΑΡΤΩΝ PZ; om. LS; ΑΡΓΕΛΛΙΑ m. 2. τὸ δὲ—Ἰνδικῶν om. PZ. ναργελλίων ego (cf. l. 27), ἀργελλίων LSm (et sic infra, l. 6). 4. τελειότερος P. 6. πάνυ καὶ ἡδέια om. P. ἡδέα SL¹. 7. ἐξ om. P. τοῦ om. P. 9. τὸ πινόμενον om. P. ἡδὺ πάνυ om. P. 10. αὐτῷ LP. τὸ] τὴν P. ἀργελλίον LSP, ἀργέλλιον m. πρόσβασιν m. κατὰ πρόσβασιν om. P. 11. αὐτοῦ om. P. 13. ἔτι om. P. 14. ΦΩΚΗ—ΧΕΛΩΝΗ addidit m. 15. φώκην—ἄβρομον (l. 21) om. P. ἦν om. m. 18. κοτραφίζοντες m. 23. τῷ 1^ο] τῇ m. 26. πιπέρεως L. εἰσὶ τινες m. 27. ἀργέλλια L²m.

22

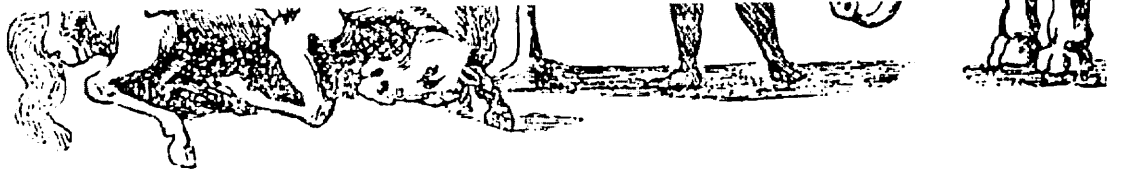

ΚΩΣΜΟΣ
ΡΩΝΤΩ

ΗΚΙΟΥΤΕ S. I. V.

Illustration from E.O. WINSTEDT, 1909
from Vatican Manuscript (U)

IIIAX
XCVIII

74/1024

SOURCES CHRÉTIENNES

Directeurs-fondateurs : H. de Lubac, s.j., et J. Daniélou, s.j.

Directeur : C. Mondésert, s.j.

N° 197

F
E
U
40

COSMAS INDICOPLEUSTÈS
TOPOGRAPHIE CHRÉTIENNE

TOME III

(Livres VI-XII. Index)

INTRODUCTION, TEXTE CRITIQUE, ILLUSTRATION,
TRADUCTION ET NOTES

PAR

Wanda WOLSKA-CONUS

MAÎTRE DE RECHERCHE AU C.N.R.S.

*Ouvrage publié avec le concours
du Centre National de la Recherche Scientifique*

© 1973, Les Éditions du Cerf.

LES ÉDITIONS DU CERF, 29, Bd de Latour-Maubourg, Paris-7^e
1973

LIVRE XI

Description des animaux indiens,
des arbres indiens et de l'île de Taprobane*

Rhinocéros

1. Cet animal¹ s'appelle rhinocéros pour avoir des cornes sur les naseaux ; lorsqu'il marche, les cornes bougent, lors-

* Comme les animaux décrits plus bas sont pour la plupart originaires d'autres pays que l'Inde (de l'Éthiopie surtout), Winstedt, p. 347 (p. 318, 2), met en doute l'authenticité de ce titre. Nous pensons qu'il provient de l'auteur de la *copie remaniée* qui ajouta à la *Topographie* les extraits du *Livre de géographie* sous la forme du livre XI et, à cette occasion, étendit abusivement le nom d'Inde à l'Éthiopie, suivant l'usage de quelques écrivains de l'époque, cf. *Cosmas, Théol. Sc.*, p. 11. Quant à Taprobane ou Ceylan, Cosmas l'a déjà mentionnée aux livres II, 45 et III, 65 ; il en reparlera plus bas en XI, 13.

¹. Le *Laur.*, fol. 267^r, commence par une bande décorative, donne le titre « Description ... Taprobane », et, immédiatement après, le texte sur le rhinocéros. Le *Sin.*, fol. 201^r, débute par les mots « Livre XI », et fait ensuite apparaître successivement une bande décorative, le titre « Description ... Taprobane », et le texte sur le rhinocéros. Le dessin du « rhinocéros » que nous reproduisons en regard d'après le *Laur.* y est placé au bas du fol. et associé à celui du « buffle », comme on peut le voir sur la fig. 1 dans l'*Appendice*. Ce double dessin manque dans le *Sin.* (voir cependant plus bas, XI, 5, n. 1). En dissociant les deux figures et en mettant chacune d'elles avant le texte correspondant, nous croyons atteindre, par delà les manuscrits et la *copie remaniée*, la disposition du *Livre de géographie* de Cosmas.

(Suite de la note p. 316)

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'

Καταγραφή περι ζῴων Ἰνδικῶν καὶ περι δένδρων Ἰνδικῶν
καὶ περι τῆς Ταπροβάνης νήσου

Β 1. Τοῦτο τὸ ζῷον καλεῖται ῥινόκερος διὰ τὸ ἐν τοῖς
μυκτῆρσι τὰ κέρατα ἔχειν ὅτε δὲ περιπατεῖ, σαλεύονται τὰ

ante 1 ΛΟΓΟΣ ΙΑ' om L || ῥινόκερος titulum praep mwin.

qu'il regarde avec fureur, il les dresse et elles demeurent immobiles, de sorte qu'il peut avec elles déraciner des arbres, surtout avec celle du devant². Il a les yeux placés bas, près des mâchoires. Il est très féroce, et en quelque sorte particulièrement ennemi de l'éléphant³; cependant, ses pieds et sa peau ressemblent beaucoup à ceux de l'éléphant. Une fois séchée, sa peau est épaisse de quatre doigts, et il y a des gens qui en mettent à la place du fer à leurs charrues et en labourent la terre. 2. Les Éthiopiens l'appellent dans leur dialecte *arouè harisi*¹; aspirant le deuxième alpha et l'ajoutant à *risi*, afin de désigner² par *arouè* la bête sauvage et par *harisi* le labourage, ils lui donnent ce nom tant pour la forme des naseaux que pour (l'usage qu'on fait de) son cuir. J'ai vu, me tenant à bonne distance, le rhinocéros vivant en Éthiopie, et sa dépouille empaillée placée dans la demeure royale; aussi l'ai-je dessiné exactement³.

La formule « cet animal s'appelle rhinocéros » indique la proximité du dessin. Celui-ci doit précéder le texte, car le mot « rhinocéros » accompagnant le dessin serait superflu après le titre et la description de l'animal. Ce titre, au contraire, est nécessaire au début du développement, que l'on place le dessin à la fin de la description ou qu'on l'omette, comme ont fait le *Physiologus* de Smyrne, le *Par. Gr.* 2426 (voir l'*Introd.*, p. 106-108) et les deux éditeurs, qui ont rétabli en titre plusieurs noms de plantes et d'animaux omis dans les manuscrits. A notre avis, il convient d'appliquer le procédé inverse : a) supprimer le titre dans le texte chaque fois qu'il est donné sur le dessin ; b) dissocier les groupes de deux animaux et placer chacun d'eux le plus près possible du développement qui le concerne. Les quelques cas où les animaux et les plantes doivent apparaître en groupe sont clairement indiqués dans le texte, comme on le verra par la suite.

¹. Winstedt, p. 347 (p. 318, 4), remarque que Cosmas ne semble connaître que l'espèce africaine du rhinocéros à deux cornes (*rhinoceros bicornis*), alors qu'en règle générale les auteurs décrivent plutôt le rhinocéros unicolore vivant dans l'Asie méridionale, p. ex. AGATHARCIIDE, *Périple de la Mer Érythrée*, 71, dans *GGM* 1, p. 158,

κέρατα, ὅτε δὲ ὄρᾳ μετὰ θυμοῦ, ἀποτείνει αὐτὰ καὶ ἀσάλευτα εὐρίσκονται, ὥστε καὶ δένδρα δύνασθαι ἐκριζοῦν ἐν αὐτοῖς
5 μάλιστα τὸ ἐμπροσθεν. Τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς κάτω περὶ τὰς γνάθους ἔχει. Φοβερῶτατον δὲ ἐστὶ πάνυ μάλιστα καὶ τῷ ἐλέφαντι πῶς ἀντικείμενον· οἱ πόδες δὲ καὶ τὸ δέρμα παραπλήσιά εἰσι τῷ ἐλέφαντι. Ἐχει δὲ καὶ τὸ πάχος τοῦ δέρματος αὐτοῦ ξηραίνόμενον δακτύλους τέσσαρας, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔνιοι
10 βάλλουσιν ἀντὶ σιδήρου εἰς τὰ ἄροτρα καὶ ἀροτριοῦσι τὴν γῆν. 2. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ οἱ Αἰθίοπες τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἀρουῇ ἄρισι, δασύνοντες τὸ δεύτερον ἄλφα καὶ οὕτω προστιθέντες
C τὸ ρίσι, ἵνα εἴπῃ διὰ τοῦ μὲν ἀρουῇ θηρίον, διὰ τοῦ δὲ ἄρισι ἀροτριοῦν, ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ περὶ τοὺς ῥάθωνας, ἅμα δὲ
5 καὶ τοῦ δέρματος τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ τεθεικότες. Τεθέαμαι δὲ καὶ ζῶντα ἐν τῇ Αἰθιοπία ἀπὸ μακρὰν ἰστάμενος καὶ νεκρὸν ἐκδαρὲν καὶ καταγγισθὲν ἄχυρα καὶ ἰστάμενον ἐν οἴκῳ βασιλικῷ, ὅθεν ἀκριβῶς κατέγραψα.

1, 10 ἀροτριοῦσι : ἀρωτριῶσι *Lm*.

2, 1 ἀρουῇ *win* : ἀρου ἢ *LSm* || 3 εἴπῃ *add nos* || ἀρουῇ *win* : ἀρου ἢ τὸ *Lm* ἀρου ἢ *S* || 5 ἐπωνυμίαν : ἐπωνομίαν *mwīn* || 7 καταγγισθὲν *mwīn* : κατέγγισθὲν *LS*.

ou PLINE, *Naturalis Historia*, VIII, 20 (29), éd. C. Mayhoff, Lipsiae, 1909, t. II, p. 102, où l'on trouve des références à d'autres auteurs anciens.

¹. Cf. AGATHARCIIDE, *Périple* (...), 71, *GGM* 1, p. 158-159, et PLINE, *loc. cit.*

². Nous retenons la lecture de Winstedt ἀρουῇ ἄρισι qui correspond à la transcription du nom du rhinocéros dans un des dialectes éthiopiens, *arwē hāris*; les deux mots signifient respectivement « bête » et « charrue », cf. Winstedt, p. 348 (p. 318, 15).

³. La décomposition incorrecte de ἀρουῇ en ἄρου et ἦ (voir l'apparat critique) a peut-être provoqué la chute du verbe εἴπῃ (ou σημαίνῃ), habituellement employé par Cosmas, verbe que nous restituons dans le texte.

². Cornes mises à part, Cosmas l'a dessiné plutôt comme un cheval.